

Білоус В.С. Актуальність та доступність бібліотечного сервісу за умов ризиків часу: з досвіду роботи університетської бібліотеки. Тенденції розвитку освітянських бібліотек в інформаційному суспільстві: Всеукраїнська науково-практична конференція, 19-20.08.2021 р. / Науково-педагогічна бібліотека м. Миколаєва, Миколаївський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти, Державна науково-педагогічна бібліотека України імені В. О. Сухомлинського. Миколаїв, 2021.

Білоус В. С.
директор бібліотеки
Вінницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського

УДК 027.7-021.121:378.6:37[477.44-25]ВДПУ

Актуальність та доступність бібліотечного сервісу за умов ризиків часу: з досвіду роботи університетської бібліотеки

Анотація. У статті відображено досвід роботи бібліотеки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського під час ризиків сьогодення. Підкреслено важливість створення інноваційно-комунікаційних бібліотечних сервісів. Акцентовано увагу на актуальність формування електронної бібліотеки та адаптацію бібліотеки до реалій цифрового простору.

Ключові слова: бібліотека Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського, електронна бібліотека, інноваційно-комунікаційні сервіси, бібліотека і виклики часу, дистанційна робота.

The relevance and availability of library services under the conditions of time risks: from the experience of the university library

Abstract. The article reflects the experience of the library of Vinnytsia Mykhailo Kotsyubynskyi State Pedagogical University during the current risks. The importance of creating innovative communication library services is emphasized. Attention is focused on the relevance of the formation of the electronic library and the adaptation of the library to the realities of the digital space.

Keywords: Vinnytsia Mykhailo Kotsyubynskyi State Pedagogical University library, electronic library, innovative communication services, library and the challenges of time, remote work.

Постановка проблеми. Нові освітні стандарти та виклики сьогодення вимагають від бібліотеки навчального закладу впровадження інноваційних технологій, що передбачає якісні зміни у всі сфери її діяльності. Сьогодні статус бібліотеки визначається не лише кількістю фонду друкованих видань, обсягом передплати, а й тим, яким електронним ресурсом вона володіє, чи готова надати доступ до світових інформаційних ресурсів, чи здатна працювати та надавати інформаційно-бібліографічні послуги за будь-яких викликів часу. Функціонування та впровадження інноваційних технологій дає можливість працювати бібліотеці у дистанційному режимі, що є надзвичайно важливим під час тимчасових незручностей, надзвичайних ситуацій (замінування установи, карантинів).

Цифрова епоха несе з собою нові завдання, нові виклики, нові складнощі, а водночас й нові можливості для піднесення ролі та значення бібліотеки [5, с. 3]. Сьогодні цифровізація – важлива позиція у роботі бібліотеки. Адже саме бібліотекам належить значна роль у формуванні електронних масивів наукових знань та організації доступу до них. Основу електронних послуг складають: електронний каталог, бібліотечний веб-сайт, електронні колекції, доставка електронних документів за каналами зв'язку, електронна довідкова служба, навчання інформаційної культури, доступ до Інтернету [1, с. 26].

Мета статті: на досвіді роботи університетської бібліотеки показати роль та значення бібліотечного сервісу у виконанні основної місії сучасної бібліотеки ЗВО – оперативно і якісно забезпечувати інформаційні, науково-дослідні, освітні потреби своїх користувачів засобами інформаційно-телекомунікаційних технологій за будь-яких викликів та невизначеності.

Аналіз наукових досліджень. Питанню діяльності бібліотеки, створенню інноваційно-комунікаційних бібліотечних сервісів присвячено чимало досліджень. Кризи сьогодення сприяли збільшенню спектру дистанційних послуг та створення онлайн-простору. Дана тема розглядається на наукових конференціях, висвітлюється на сторінках фахових видань вітчизняними та світовими науковими працівниками, практиками освітянської та бібліотечної галузі. Особливого значення для осмислення проблеми діяльності бібліотеки в умовах невизначеності та ризиків приділяють у своїх дослідженнях Бруй О., Колесникова Т., Кубаровська С., Спанчак Т., Яцкевич Д. та багато інших. Вітчизняні вчені-бібліотекознавці доводять необхідність впровадження у бібліотеках ЗВО України нових цифрових послуг із супроводження університетської науки [4].

Виклад основного матеріалу. Непередбачуваність у вигляді пандемії коронавірусу COVID-19 поставила перед бібліотечно-інформаційним системами світу нові виклики й завдання, які безпосередньо залежать від умов і наслідків карантинних заходів, потребують нових форм і методів взаємодії із користувачами і персоналу між собою, перерозподілу напрямів роботи штатних працівників, додаткового навчання персоналу тощо.

Бібліотеки України швидко відреагували на карантині обмеження та активізували розвиток нових онлайн-сервісів, впровадження дистанційних форм роботи.

У результаті вжитих бібліотеками заходів збільшилася кількість онлайн-відвідувань, наприклад звернень до веб-сайтів, активніше використовувалися онлайн-сервіси і соціальні мережі. Окрім того, 80% респондентів запропонували альтернативні види діяльності, зокрема освітні платформи для онлайн-відвідувачів, онлайн-заняття для дітей та підлітків, онлайн-заняття про COVID-19, відкритий доступ до електронної періодики, електронні читальні зали, віртуальні тури, прямі трансляції бесід бібліотекарів, культурні програми тощо [3].

Ситуація, що склалася внаслідок поширення світом епідемії коронавірусу, поставила бібліотеку Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського перед новими випробуваннями,

внесла значні корективи у життя бібліотеки та університету. Вивчивши практику зарубіжних та вітчизняних книгозбірень, рекомендації УБА та ДНПБ України імені В. О. Сухомлинського, колектив бібліотеки зосередився на використанні наявних онлайн-сервісів та розвитку нових. В умовах карантинних обмежень працівники бібліотеки продемонстрували здатність швидко реагувати на виклики часу, адаптуватися до нових умов і продовжили інформаційне забезпечення студентів та викладачів. Довелося працювати в особливих умовах, які вимагали від колективу повної мобілізації зусиль для організації повноцінної роботи, що значно сприяло інтеграції та соціалізації бібліотеки в Інтернет-просторі.

Бібліотека є науково-інформаційним центром, якому довіряють і де завжди можна отримати оперативну, цінну інформацію та великий перелік різноманітних послуг. Успішність функціонування бібліотеки як центру інформації зобов'язує бібліотечних фахівців швидко та адекватно реагувати на різні виклики, зміни в інформаційних потребах користувачів, удосконалювати форми обслуговування, розширювати спектр бібліотечно-інформаційних послуг, спрямовувати свою діяльність на формування ресурсного потенціалу, створювати сприятливі умови для поширення та вільного доступу до інформації. Необхідно було зберегти, а можливо і зміцнити довіру користувача, перенісши при цьому комунікацію з користувачами й між бібліотекарями у цифровий простір і використовуючи широкий набір інструментів взаємодії.

На початок карантину, бібліотека педуніверситету вже мала достатній досвід обслуговування користувачів на відстані. Впровадження Інтернет-проекту «Бібліотека 2.0», який діяв протягом 2014-2019 рр., дав можливість бібліотеці зробити доступними для користувачів всесвітньої мережі Інтернет ресурси та сервіси за всіма базовими напрямками діяльності бібліотеки та швидко адаптуватися до обслуговування користувачів в умовах карантину.

Активна дистанційна робота бібліотеки не припинялася під час карантину та самоізоляції співробітників. Однак, незважаючи на деякі напрацювання, робота онлайн підштовхнула замислитися над збільшенням дистанційних послуг. Багато чого довелося робити вперше, змінити свої професійні функції, розширити канали комунікації з користувачами, самостійно опановувати онлайн-програми та допомагати користувачам. Криза сприяла збільшенню спектру дистанційних послуг та створення онлайн-простору. На період карантинних заходів бібліотека розширила діапазон послуг та ресурсів, які можна виконати віддалено. Дистанційно, використовуючи для комунікації телефон, електронну пошту та популярні месенджери співробітники надавали необхідні довідки та консультації.

Студенти, викладачі мали змогу скористатися онлайн-послугою з присвоєння публікаціям класифікаційних індексів за таблицями УДК. Працівники бібліотеки забезпечували дистанційно перевірку на плагіат академічних текстів студентів.

Сьогодні вже сформувався новий тип читача, котрий виріс на цифровій культурі і грамотності. Щоб залишатися потрібною, привабливою та цікавою

для користувачів, бібліотека йде в ногу з часом, удаючись до різноманітних заходів. Бібліотека, використовуючи дистанційні технології, змінює та розширює інформаційно-бібліотечний сервіс. Важливо, що віддалені послуги бібліотеки користувалися завжди попитом – користувачі активно долучилися до використання нових можливостей у складних умовах пандемії. Серед пріоритетів бібліотеки – забезпечення вільного та необмеженого доступу до інформації усіх категорій споживачів, особливо науковців та студентів, їхня інтегрованість у веб-простір, комфортність послуг, які може надати бібліотека у різних вимірах – онлайн чи офлайн.

Важливим джерелом інформації виступає сайт власне бібліотеки, який є багатофункціональним інтерактивним інструментом з надання інформаційних послуг користувачам, просування електронних ресурсів, організації доступу до них. Усвідомлюючи важливість часу, бібліотека формує значний масив Інтернет-ресурсів різноманітної направленості, об'єднаних єдиним вікном доступу через веб-сайт бібліотеки. Використання web-технологій дає можливість надавати користувачу різнопланову інформацію як бібліографічну, так і повнотекстову, активно пропагувати фонди за допомогою віртуальних сервісів. Основними серед них є: інформаційно-бібліографічний сервіс «Віртуальна довідка»; «Джерела наукової інформації», «Наукові реферативні огляди».

Здійснено адаптивну верстку сайту з метою коректного відображення всіх його сторінок на екранах мобільних пристроїв, залучаючи користувача до комунікаційного процесу.

Бібліотека орієнтується на актуальні для сучасного закладу вищої освіти інформаційні потреби, прагне розширити репертуар інформаційного фонду, у тому числі електронного контенту. У цьому напрямі зроблені певні кроки: формуються електронні ресурси, здійснюється створення банків та баз даних, а також нових систем обслуговування користувачів: електронна доставка документів, медіатека та корпоративні бібліотечно-інформаційні мережі, направлені на більш ефективне інформаційне забезпечення.

Одним із важливих напрямів розвитку бібліотеки – подальше формування потужної електронної бібліотеки, яка включає комплекс технічних, програмних та інформаційних засобів. Основні компоненти електронної бібліотеки: електронний каталог, інформаційно-пошукова система, БД повнотекстових видань, зали електронної інформації, безкоштовна Wi-Fi зона, система електронної доставки документів, система створення електронних навчальних матеріалів, яка забезпечує підсистеми (авторизація доступу, обміну, оперативного аналізу статистичної інформації).

З кожним роком збільшується частка документів на електронних носіях. Електронний каталог (станом на 01.07.2021 р.) нараховує понад 350 тис. записів, у т. ч. доступних користувачеві – більше 319 тис. записів БД повнотекстових видань становить записів. Постійно удосконалюється пошукова система, створюється повнотекстова база (більше 9,5 тис.), одна із складових інформаційних ресурсів бібліотеки.

Бібліотека займається пошуком, аналізом і збереженням електронної продукції, забезпечує доступ до електронних ресурсів, проводить каталогізацію, пошук, відбір, обробку та аналіз дедалі зростаючих масивів інформації. Джерела формування електронних ресурсів різноманітні:

- власні електронні документи;
- придбання у видавництвах паралельно з паперовими виданнями електронних версій;
- використання вільно доступних електронних документів у мережі Інтернет.

Під час карантину і самоізоляції працівників активно проводилося комплектування фонду бібліотеки електронними навчальними посібниками, представленими в мережі Інтернет.

Об'єктами для створення колекції електронних документів у вигляді файлів з текстовою, графічною або мультимедійною інформацією є:

- електронні копії оцифрованих документів;
- вибірково-електронні копії статей, які формуються на основі послуг сканування;
- електронні версії літературних та публіцистичних видань вітчизняних, місцевих авторів.

Зберігання документів здійснюється на файловому сервері бібліотеки з дотриманням всіх правил і норм зберігання та резервного копіювання даних. Бібліографічна обробка електронних документів здійснюється з використанням АБІС ІРБІС, яка функціонує в бібліотеці. Для підтримки збереження даних ведеться локальне резервування даних.

Питання захисту документів вирішується за допомогою переформатування, тобто переведення інформації на інші носії, що робить їх більш доступними для користувачів та сприяє кращому збереженню оригіналу.

Інноваційна діяльність здійснюється також шляхом впровадження проєктів, спрямованих на удосконалення обслуговування користувачів, збільшення ресурсної бази бібліотеки. Започатковано та реалізується ряд краєзнавчих Інтернет-проєктів: («Життя пов'язане з Поділлям»); «Вінниччина в БД ЕК бібліотеки»; «Вінниччина в Інтернеті». З метою пропаганди бібліотечних фондів та популяризації праць випускників Вінницького педуніверситету започатковано та реалізується проєкт «Є імена, які талантом сяють...».

Сьогодні важливим напрямом діяльності бібліотеки є питання інклюзії, що відображено у впровадженні інклюзивного проєкту «Бібліотека без меж. Інклюзивна освіта». Мета проєкту: формування інклюзивного простору та створення інклюзивної бібліотеки для тих, хто навчається і потребує особливих умов. Бібліотека долучається до формування інклюзивної компетентності педагогів, здійснює велику інформаційну та бібліотечно-бібліографічну роботу щодо підготовки майбутнього вчителя, який свої знання з інклюзивної освіти використовуватиме у подальшій педагогічній діяльності [2].

2020 року започатковано та практично повністю реалізовано наукометричний Інтернет-проект «Наукометричні портрети вчених університету», який акумульовано на окремій сторінці сайту. Наукометричний портрет університету включає інформацію про присутність вчених університету в: Google-академії, Web of Science (WOS), в т. ч. актуальний список профілів науковців в Publons, Scopus, «Бібліометриці української науки».

Активізувалася робота бібліотеки в дистанційному режимі з питань наукометрії:

- наповнення профілів в Google-академії;
- пошук інформації та формування аналітичних звітів вчених та кафедр на базі національного ресурсу «Бібліометрика української науки» та ін. ресурсів наукометричного спрямування;
- пошук інформації та формування звітів про публікаційну активність (цитованість) науковців університету в наукометричній базі WOS;
- консультування з питань використання БД Scopus, використання звітів про індексовані видання в Scopus;
- реєстрація та отримання наукового індексу ORCID. Імпорт публікацій з Google-академії в ORCID;
- використання міжнародного наукового ресурсу Index Copernicus.

Бібліотека взяла на себе відповідальність за поширення результатів наукових досліджень учених університету у світовому інфопросторі. На сайті бібліотеки створено Інституційний репозитарій ВДПУ, який формується на базі програмного забезпечення Dspace. Основу фонду складають праці викладачів, академічні тексти здобувачів вищої освіти, краєзнавчі видання та видання бібліотеки. Наразі репозитарій нараховує понад 9 тис. публікацій. Для підвищення міжнародного наукового рейтингу університету Інституційний репозитарій зареєстровано в міжнародних системах розповсюдження наукової інформації ROAR та Open DOAR.

Важливою ділянкою є бібліографічне інформування. Працівники бібліотеки надавали довідково-інформаційні такі послуги:

- експрес-довідки та консультації;
- довідки в автоматизованому режимі з ЕДД;
- он-лайн довідки з використанням «Віртуальної довідкової служби»;
- довідки за телефоном, з використанням електронної скриньки, Viber, Telegram;
- комплексні довідки для кафедр та індивідуальне консультування науковців з питань наукометрії;
- консультування представників кафедр та акредитаційних комісій з питань наявних електронних ресурсів за профілем кафедр;
- віртуальне інформування: списки нових надходжень, бібліографія за базовими навчальними дисциплінами (сайт бібліотеки);
- списки для віртуальних виставок та тематичні добірки літератури для окремих сторінок сайту.

У режимі вибіркового поширення інформації та диференційованого забезпечення керівництва інформуємо професорсько-викладацький склад та керівництво університету за темами: «Педагогіка», «Психологія», «Організація вищої школи», «Виховання студентської молоді».

Адаптація бібліотеки до реалій цифрового простору вимагає активної участі у системі інформаційних обмінів, здійснення якісного та оперативного обміну інформацією в мережевому гетерогенному середовищі.

З метою популяризації бібліотеки, її продуктів та послуг активно використовуються сучасні комунікаційні технології, інструменти Інтернет-маркетингу, що включають наступні складові: веб-сайт бібліотеки як головний засіб комунікації та інструмент Інтернет-навігації; електронну пошту, миттєві повідомлення, соціальні мережі, блоги, форуми, фото та відеохостінги. На сайті, на сторінках в соціальних мережах бібліотекарі пропонують своїм користувачам віртуальні книжкові виставки, буктрейлери, рекомендаційні списки літератури тощо. Наразі на каналі YouTube створено 63 сюжети, які активно переглядаються. На блозі публікували: повідомлення про заходи, постери та мотиватори, проводили піар-акції книг, експрес-виставки книжові ювілярів року та інформація про композиторів-ювілярів.

Бібліотека використовує популярну соціальну мережу Facebook, як ще одне вікно бібліотеки у віртуальний світ. На Facebook, в умовах карантину, практично щоденно розміщувалися інформаційні повідомлення та короткі пости.

Брати активну участь у житті університету, працюючи дистанційно, дозволило бібліотекарям використання платформ ZOOM, Meet та ін.

Працівники бібліотеки беруть участь у циклі дистанційних навчальних вебінарах та курсах (Clarivate Analytics, «Наукові публікації – Publ.Science», «Дія. Цифрова освіта», Prometheus та ін.), наукових конференціях, семінарах.

Карантин – це час для саморозвитку, зміцнення знань та навичок. В умовах карантину бібліотека активно долучається до загальноуніверситетських заходів: онлайн-лекцій, семінарів, конференцій, проводить практичні заняття з інформаційної культури для здобувачів вищої освіти.

Бібліотека Вінницького педуніверситету – самобутня, йде своїм шляхом, що великою мірою визначається політичним, економічним станом країни та можливостями університету, прагне відповідати сучасним вимогам вищої школи.

Підводячи підсумки зауважу, що бібліотека ВДПУ динамічно змінюючись під впливом зовнішніх і внутрішніх чинників, адаптується до нових вимог вищої освіти та викликів часу, визначає свою стратегію в активному постійному впровадженні інновацій у бібліотечні процеси та формуванні електронних ресурсів на потребу навчального процесу та науковій діяльності університету. Стратегія розвитку бібліотеки базується на перспективних векторах розвитку, серед яких цифровізація – як основна позиція у роботі бібліотеки ХХІ ст., формування та забезпечення доступу до інформаційних наукових ресурсів, міжнародних наукометричних баз даних та міжнародних ресурсів відкритого доступу.

Насамкінець, можна сказати, що майбутнє бібліотеки – це насамперед, повноцінна потужна електронна бібліотека, що означає наявність різноманітних інформаційних ресурсів і серверів, якість обслуговування користувачів, комфортні умови для роботи студентів і викладачів та власне бібліотечних працівників, і важливо – готовність до будь-яких негараздів та викликів часу.

Карантин закінчиться, але вже після карантину робота бібліотеки буде суттєво відрізнятися, більша увага приділятиметься формуванню електронного контенту, набутий досвід дасть можливість бібліотеці працювати дистанційно, бути потрібною та доступною користувачеві 24/7.

Список використаної літератури

1. Білоус В. С. Електронні ресурси – вагома складова документно-інформаційного ресурсу бібліотеки ВНЗ / В. Білоус // Електронні ресурси та технології: створення, використання, доступ : збірник матеріалів Міжнародної Інтернет-конференції, м. Вінниця, 10–17 травня 2011р. – Київ : Кондор, 2011. – С. 26–31.

2. Білоус В. С. Роль бібліотеки у формуванні інклюзивної компетентності майбутніх педагогів: актуальність, напрями, досвід / В. С. Білоус, Л. С. Бровчак // University library at a new stage of social communications development : матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції, м. Дніпро, НТБ ДНУЗТ, 8–9 жовтня 2020 р. – Режим доступу: [:http://conflib.diit.edu.ua/Conf_univ_Library2020/schedConf/presentations](http://conflib.diit.edu.ua/Conf_univ_Library2020/schedConf/presentations)]

3. Воскобойнікова-Гузева, О. В. Розвиток електронних бібліотечних сервісів у відповідь на пандемію 2020 року : [тези] / О. В. Воскобойнікова-Гузева // Інформаційне забезпечення сфери освіти та науки України : матеріали звіт. наук.-практ. конф. ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, 22 грудня 2020 р., Київ / НАПН України, Держ. наук.-пед. б-ка України ім. В. О. Сухомлинського ; [редкол.: Л. Д. Березівська (голов. ред.), Д. О. Закатнов, С. В. Тарнавська (відп. за вип.) та ін.]. – Вінниця : ТОВ «ТВОРИ», 2020. – С. 53–54.

4. Колесникова Т. О. Цифрові сервіси бібліотек ВНЗ із забезпечення розвитку науки / Т. О. Колесникова // Бібліотеки ВНЗ України у процесі імплементації Закону «Про вищу освіту» та інформатизації суспільства : матер. Всеукр. наук.-практ. конф., Ів.-Франківськ, 16–19 червня 2015 р. – Івано-Франківськ : НТБ ІФНТУНГ, 2015. – С. 147–160. – Режим доступу: <http://eadnurt.diit.edu.ua/jspui/handle/123456789/3907>.

5. Онищенко О. Піднесення рівня інформаційної грамотності – пріоритетне завдання сучасних бібліотек / О. Онищенко // Бібліотечний вісник. – 2020. – № 6. – С. 3–6.